

Course: History of the Eastern and Western philosophy

Lecture 9: The Ideas of Irrationality in the German Classical Philosophical Thought of late XVIII and XIX centuries

Lecturer: Dr. Gulnoz Ruzmatova

XVIII asr oxiri va XIX asr boshi nemis klassik falsafasida irratsional g'oyalar

Kant, Fixte, Shelling, Gegel,
Feyerbax

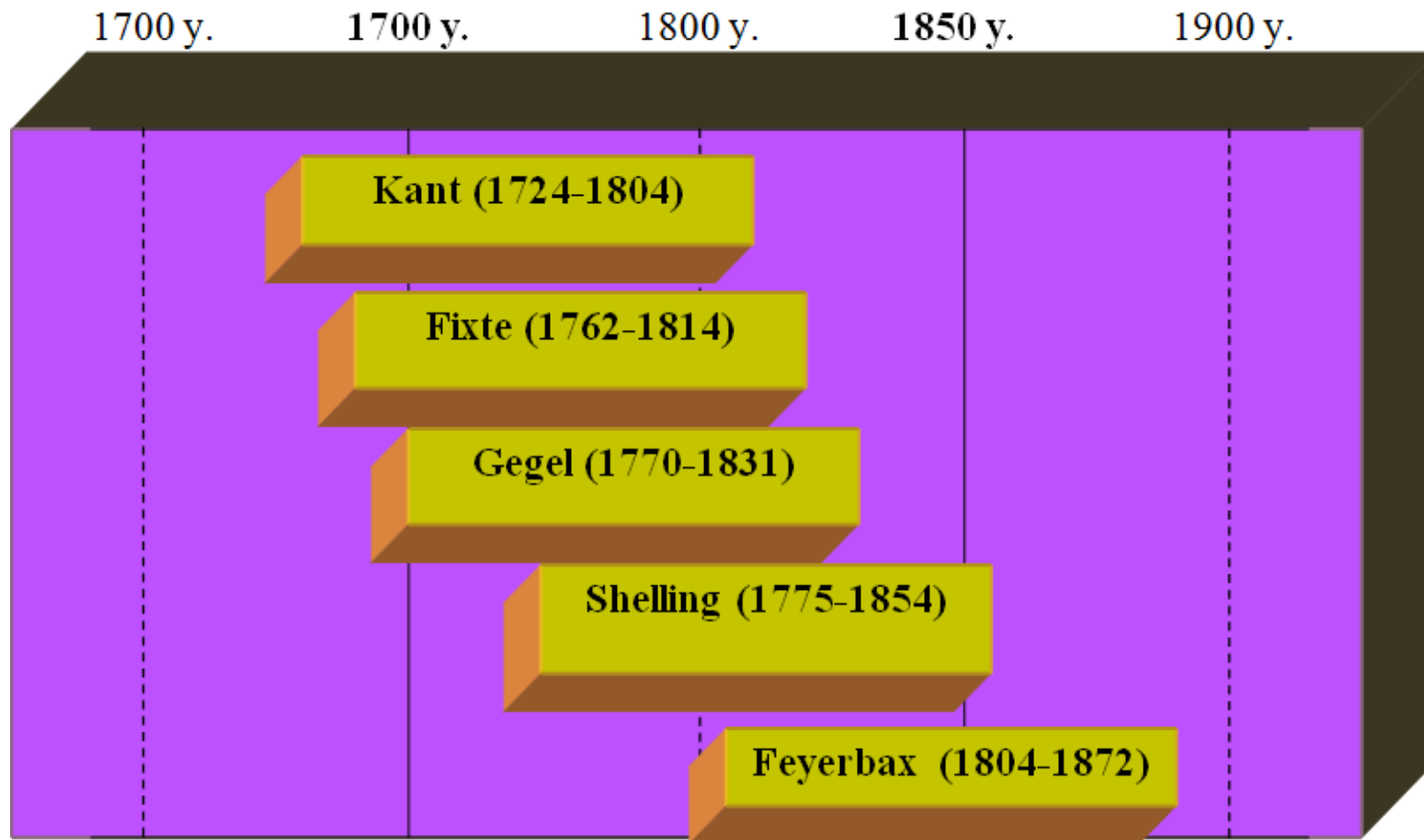
Reja:

- Immanuil Kantning ratsional sistemasi.
- logan Fixte ta'limotida ratsionallik va irratsionallik dialektikasi.
- Iosif Shellingning mifologiya haqidagi ta'limoti.
- Vilgelm Gegelning ratsional-idealistik metodologiyasi.
- Lyudvig Feyerbax tomonidan mistik qarashlarning tanqid qilinishi.

Tayanch soʻz va iboralar:

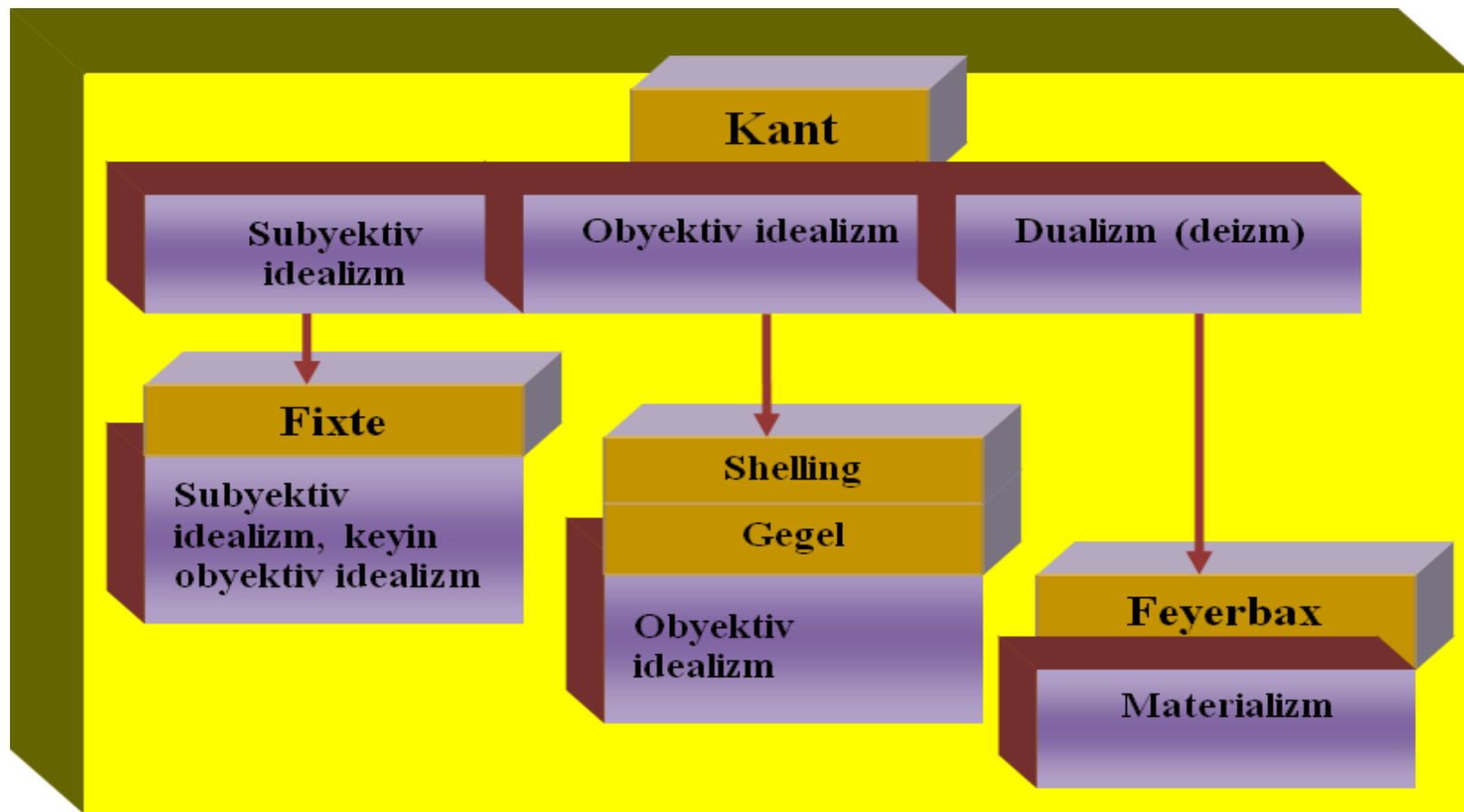
Transdental falsafa, aprior,
aposterior, antinomiya,
kategorik imperativ,
progress, regress, tezis,
antitezis, sintez, ruh
fenomenologiyasi, mutlaq
ruh, biologik antropologiya.

Nemis klassik falsafasining xronologik chegaralari*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 255.

Nemis klassik falsafasining asosiy oqimlari*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik.
–Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 247.

1724

Immaniul Kant

1804

Immaniul Kant 1724 yil Sharqiy Prussiyaning Keninsberg Shahrida, hunarmand oilasida tug'ilgan. Shu Shaharda gimnaziyada, universitetda o'qiydi. Otasi pastor bo'lishini xohlaydi. 1745 yilda universitetning ilohiy fakultetini tugatadi. Falsafaga qiziqadi, ruhoniy bo'lishni istamaydi. 9 yil davomida uy o'qituvchisi bo'ladi. 2 ta dissertatsiyani muvaffaqiyatli yoqlaydi. 1755 yilda Keningsbergda privat-dotsent lavozimida ishlaydi. Metafizika, mantiq, axloq falsafasi, matematika, fizika, fizik geografiyadan dars beradi. U qomusiy tafakkur egasi bo'ladi. 1770 yilda dissertatsiya yoqlaydi va professor bo'ladi. Yangi falsafaga tamal toShi qo'yiladi – bu tanqidiy daqr falsafasi edi. Bu falsafa trilogiyadan iborat: “Sof aql tanqidi” (1781); “Amaliy aql tanqidi” (1788); “Muhokama qobiliyati tanqidi” (1790). Gnoseologik ahamiyatga ega falsafasi “transsendental idealizm” nemis klassik falsafasining asosi hisoblanadi. 1786-1790 yillarda dekan va rektor lavozimida ishlaydi. 1797 yil o'qituvchilik faoliyatini tugatib iste'foga chiqadi. Uning falsafasi, hayotiga o'xshab taqsimlangan, bir xil tarzda o'tdi.

Kant: insonning bilish qobiliyati*

<i>Bilish qobiliyati turlari</i>	<i>Xususiyatlari</i>	<i>Bilish sohasi</i>
Hissiyot	His qilish qobiliyati, hissiy mushohada yuritish	Matematika (arifmetika va geometriya)
Mulohaza	Tushuncha qobiliyati va hukm	Nazariy tabiyotshunoslik
Tafakkur	Xulosa chiqarish qobiliyati, g'oyalargacha boradi	Metafizika

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. –Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 249.

1724

Immanuel Kant

1804

Kant metafizikasi – bilishimizning birinchi asoslari haqidagi falsafadir. Kantning davrigacha bo‘lgan metafizika uni qoniqtirmaydi. Ikki yangilikni kiritadi: ketma-ketlik prinsipini; birga mavjudlik prinsipini. “Falsafaga aks ta’sir etuvchi kattalik tushunchalarini kiritish tajribasi” asar yozdi. Narsalarning real mavjudligi, ularning mantiqiy asoslaridan boshqacharoq. “Metafizik hayollarini ilohiyotchi hayollari orqali aniqlash” asarida Svedenborg mistikasini tanqid qiladi. Spekulyativ metafizika bilan insonning ruhiy hayotini bilib bo‘lmaydi; makonni tahlil qilishdan boshlanadi.

Kant: antinomiyalar*

<i>Tezis</i>	<i>Antitezis</i>
1. <u>Dunyo</u> makondan cheklangan va zamonda boshiga ega.	1. Dunyo zamonda boshiga ega emas, makonda ham cheklanmagan.
2. Har qandan murakkab substansiya, sodda qismlardan iborat, umuman olganda, faqat soddan narsa mavjud va undan murakkab narsalar tuziladi.	2. Hech qanday narsa sodda narsalardan tuzilmaydi, dunyoda sodda narsa yo'q..
3. Sababiyat tabiat qonuniga ko'ra yagona sababdan iborat emas, ya'ni hamma hodisalar undan kelib chiqmaydi. Hodisalarni tushuntirish uchun yana boshqa sabablarni qidirish zarur.	3. Hech qanday erkinlik yo'q, hamma narsa tabiat qonuniga ko'ra amalga oshadi.
4. Dunyoga zaruriy tarzda yagona mohiyat xos.	4. Hech qayerda Mutlaq zaruriy mohiyat yo'q, dunyoning ichida ham, dunyodan tashqarida ham.

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 251.

1724

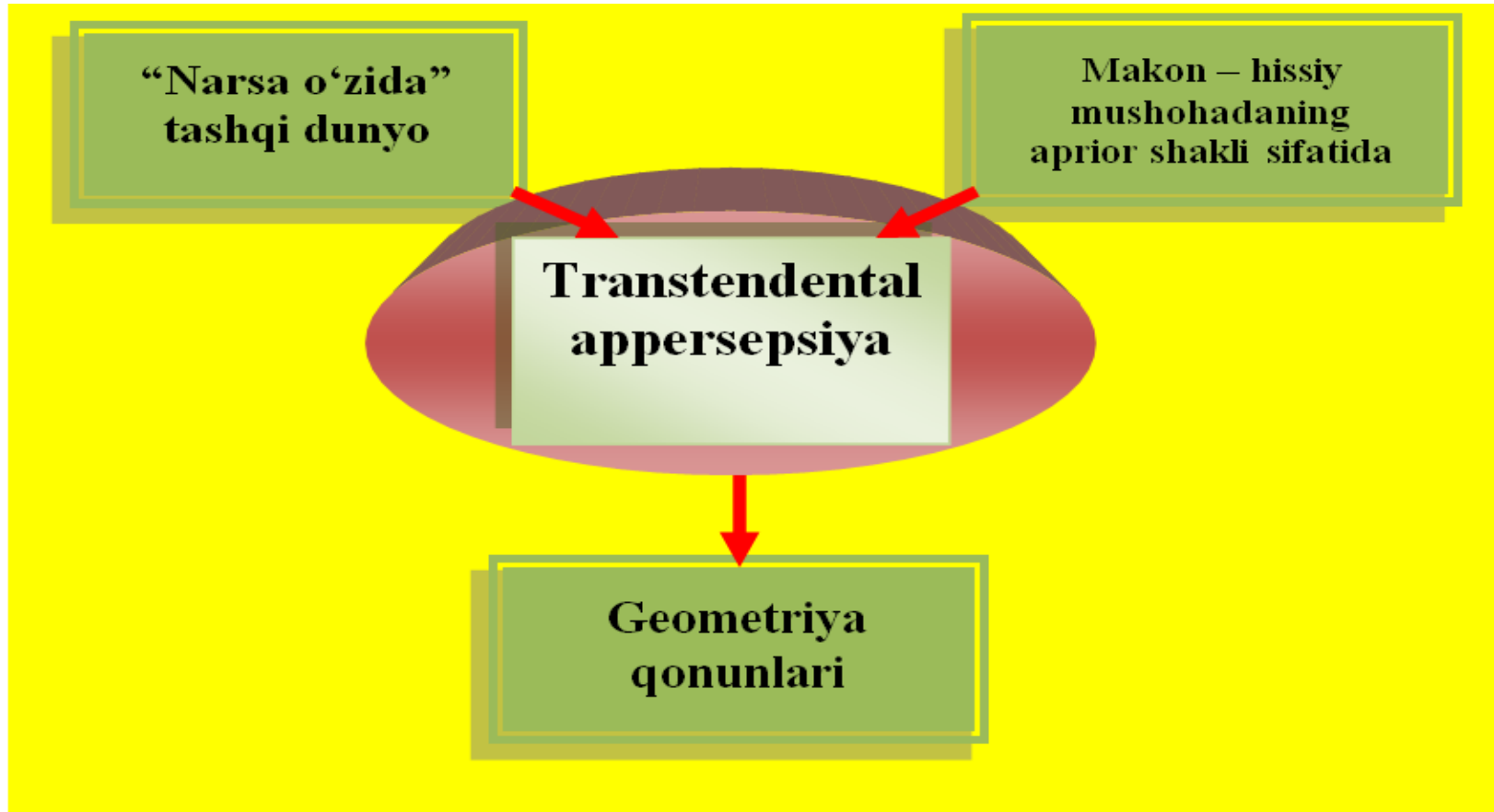
Immanuel Kant

1804

“Sof aql tanqidi” – bu transsendental tanqiddir. Transsendentallik (ongga bog‘liq bilish mumkin) transsendenlikka (ongdan tashqarida uni bilib bo‘lmaydi) qarama-qarshi turadi. Kantning “Sof aqlning tanqidi” asari 2 bo‘limdan iborat: transsendental estetika (hissiyot haqida ta‘limot) hamda transsendental mantiq (intellekt haqidagi ta‘limot). Intellekt – mushohada shaklida “transsendental analitika”. Tafakkur shaklida – “transsendental dialektika”. Kant bilishning hissiy va aqliy darajalarini ochib berishga o‘z diqqatini qaratadi. Bilimning aprior va aposterior elementlarini tahlil qiladi.

Kant: transtendental appersepsiya*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 250.

1724

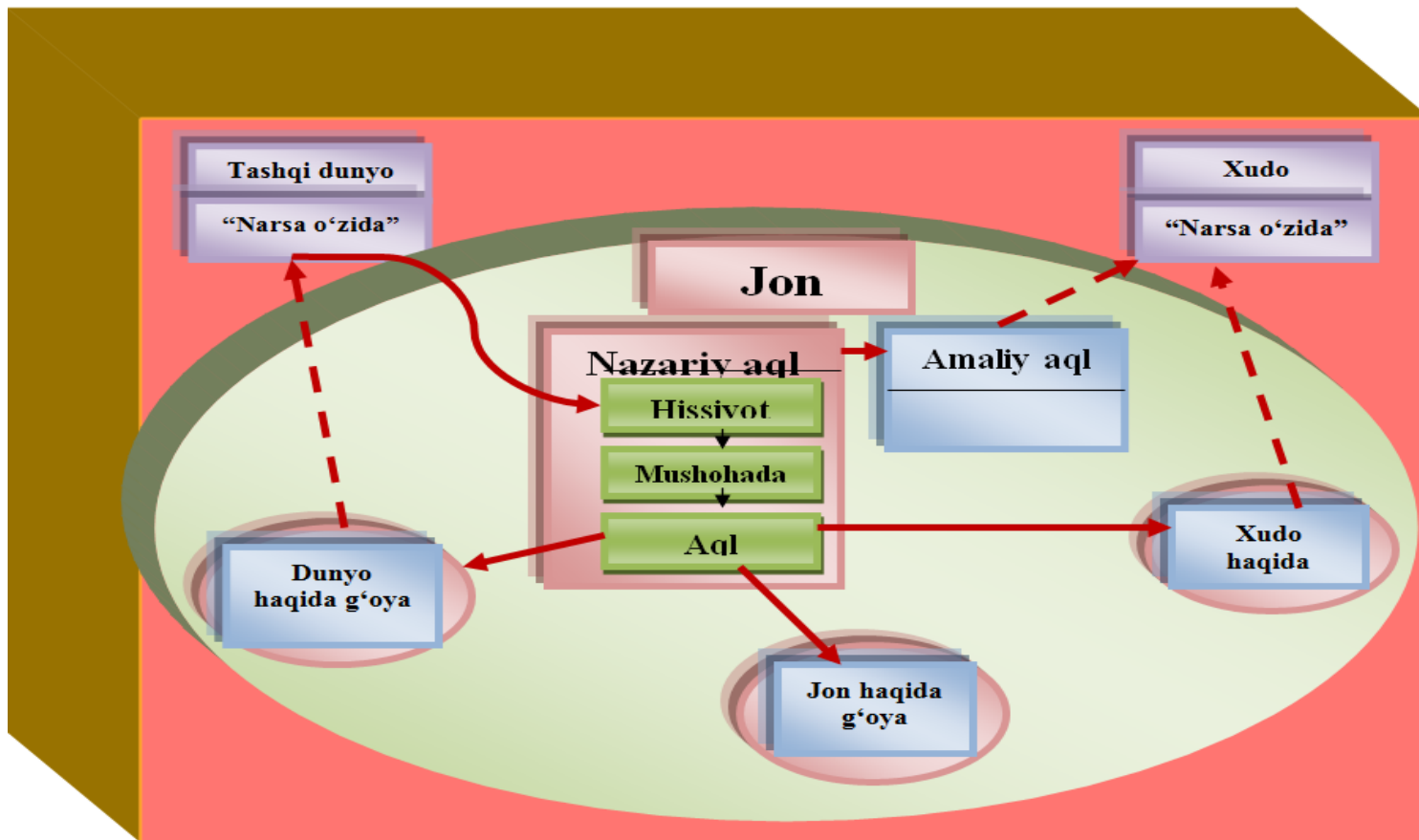
Immaniul Kant

1804

Makon va zamon. Kant makon – tashqi mushohadaning asosida yotuvchi zaruriy aprior tasavvurdir. Zamon – hamma mushohadaning asosida yotuvchi zaruriy aprior tasavvurdir. Kant makon tashqi hissiyo xodisalarning shaklidir, zamon – ichki hodisalarning bevosita shartidir. Makon va zamon subyektiv mushohadasiz hech qanday mazmunga ega emas. Makon va zamon “narsa o‘zida emas”. Hissiyotdan tashqarida har xil o‘zgarishlarni sezish mumkin emas.

Kant: aql tomonidan uch shartsiz trastendental g'oyaning yaratilishi*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi.
Darslik. –Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 249.

1724

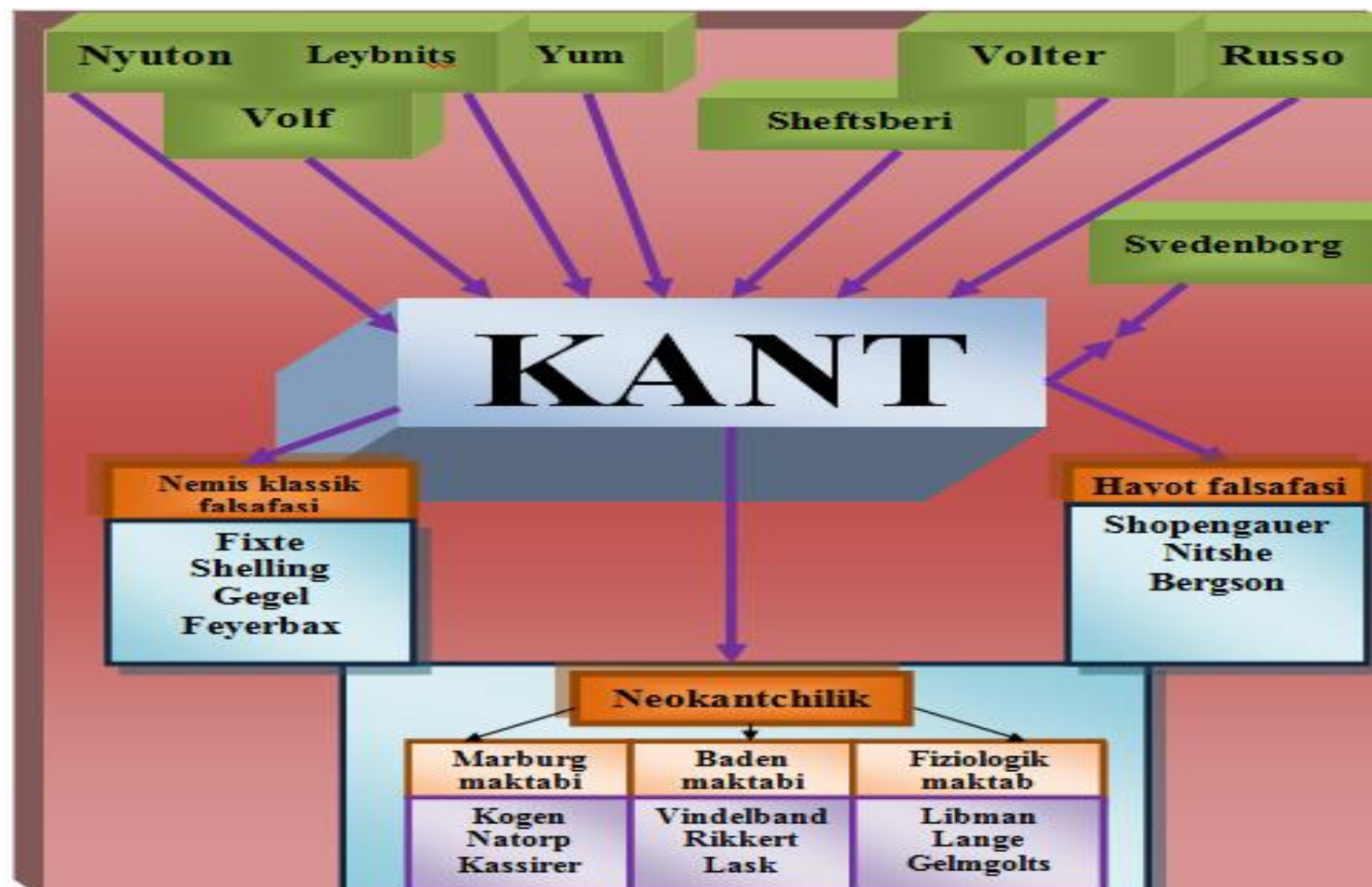
Immanuel Kant

1804

Kategorik imperativ – axloqiylik qonunning yuqori shaklidir. Kategorik imperativ – sof aprior qonundir. Kantning kategorik imperativi formal xususiyatga ega. Bu formalizm – apriorik va antievdeemonik rigorizm orqali namoyon bo‘ladi. Insonga har doim, har qanday vaziyatda maqsad sifatida qara! Hech qachon inson vositaga aylanmasin. Kategorik imperativ hammaga tegishli; hamma uning oldida teng javob berishi shart.

Kant falsafasining manbalari va ta'sir doirasi*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik.
–Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 248.

1762

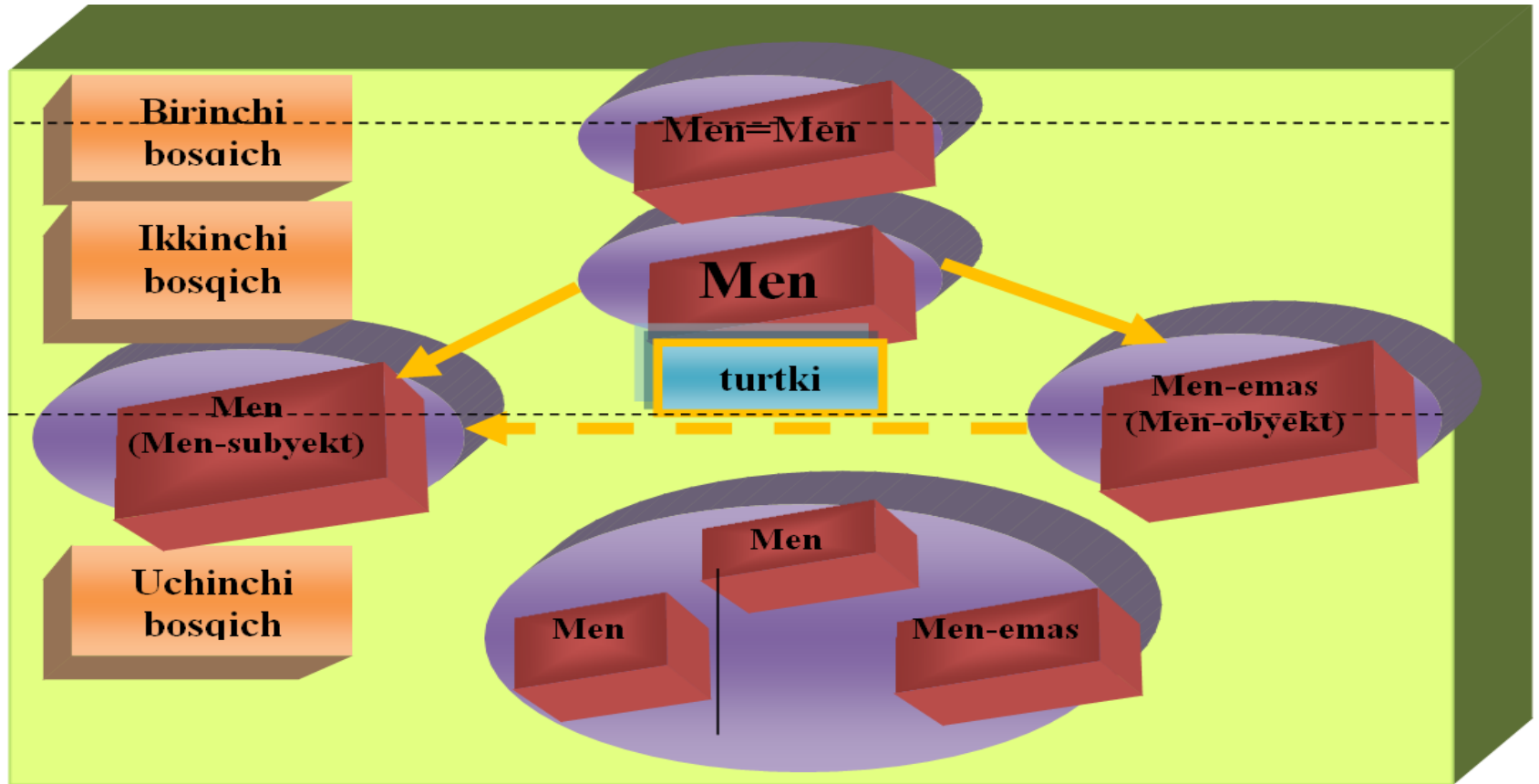
logann Gotlib Fixte

1814

Fixtning “fan ta’limoti” juda katta qiziqish uyg’otadi. 90 yillarda Veymar nafaqat falsafa, Germaniyaning madaniyat markaziga aylanadi. 1799 yilda ateizm to’g’risidagi bahs tufayli universitetdan va Yenadan ketishga majbur bo’ladi. Fixte bir necha yil Berlinda yashaydi, maxsus ma’ruzalar o’qiydi; Yangi asarlarini nashr qildiradi. 1805 yilda Fixte Erlangen universitetida; 1806 yilda Keningsberg universitetida ma’ruzalar o’qiydi. Prussiyani Fransiyaga engilishi, Germaniyadagi bir necha universitetlarni Yopilishiga olib keladi. Fixte Berlinga qaytib kelib bir necha ommaviy ma’ruzalar o’qiydi; bularda u nemis xalqini siyosiy mustaqil, ma’naviy tiklanishiga chaqiradi. 1810 yilda Berlin universiteti ochiladi, Fixte o’zi xohlamasa ham falsafa fakulteti dekani lavozimiga tayinlanadi; bunda ko’p ishlamaydi. 1812 yilda iste’foga chiqadi. Napoleon armiyasini engilganidan so’ng Prussiya Fransiya bosqinchiligiga qarshi Yevropa davlatlariga qo’shiladi. Fixtning fikrlari yana qayta tiklanadi. U xalq askarligiga Yoziladi. Uning turmush o’rtog’i yarador askarlarga qaraydi va Shunda tif kasaliga chalinadi. U kasaldan tuzala boshlaydi, lekin kasallik Fixtega ham yuqadi va 1814 yilda vafot etadi.

Fixte: “Men” va “Men-emas” dialektikasi*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 257.

1762

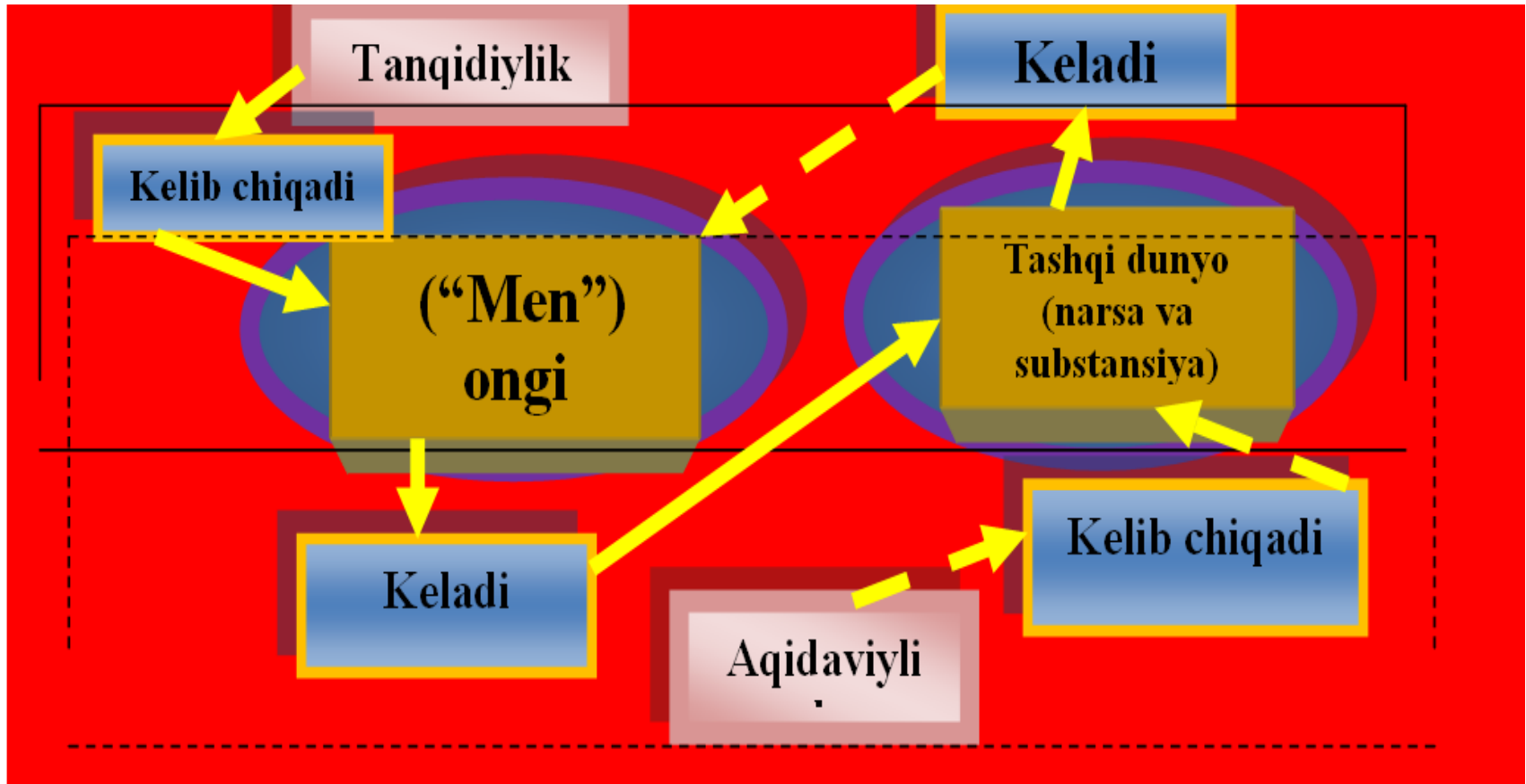
logann Gotlib Fixte

1814

Fixte fikricha, aynan “fan ta’limoti” amaliy faoliyatni falsafiy asoslaydi. Fixte ning bu pozitsiyasi volyuntarizmga, irodaviylikka olib keladi. Fixte Kantning “narsa o‘zidasi”ni obyektiv realligini inkor qiladi. Fixte uni qayta ko‘rib chiqib o‘zining “fan ta’limoti”ga moslashtiradi. Har bir maxsus fan o‘z tamoyiliga suyanadi, lekin bu asos fandan kelib chiqmaydi, bu asosni fan to‘g‘risidagi falsafa berishi mumkin. Fixte bilimlarning sohalarini tahlil qilmaydi, balki obyekt va subyekt munosabatlarini ko‘rib chiqadi. Fixte fikricha, “narsa Men tomonidan idrok qilinadigan hodisadir” falsafa ana shu asoslardan kelib chiqsa “fan ta’limoti”ga aylanadi.

Fixte: Tanqidiylik va aqidaviylik*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 258.

1762

logann Gotlib Fixte

1814

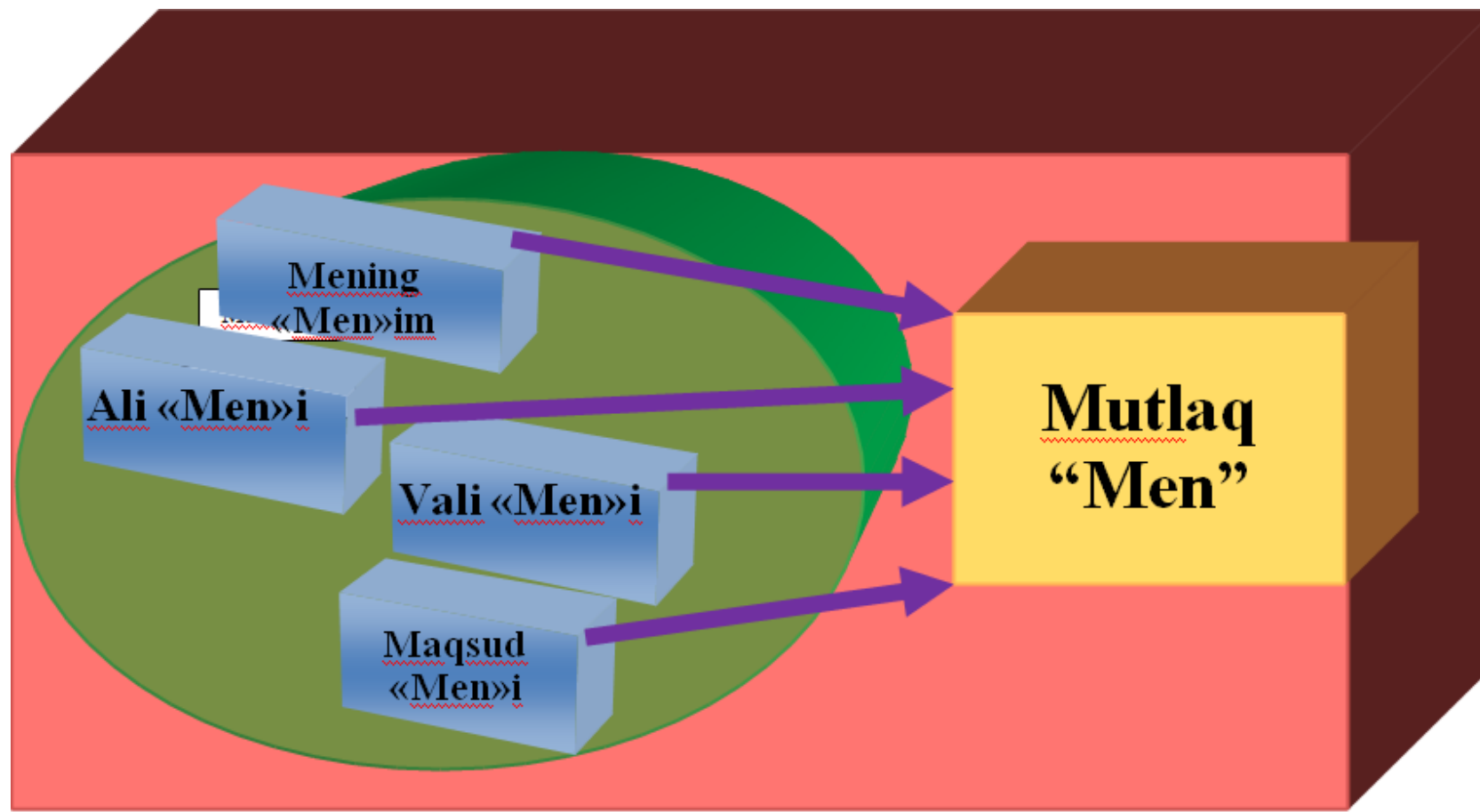
Tajribaning asosi Fixte fikricha, “Men”ning qarama-qarshiligini borligidir, ya’ni “Men-emas”ni taqozo qiladi; “A” ga “A” teng emas – bu mumkin;

“Men”- “Men-emas”ni taqozo qiladi –bu ikkinchi asoslov;

“Men-emas” hamma obyektiv reallikdir.

“Men-emas” hissiy qabul qilinadi. “Men” mushohada qiluvchi bo‘lganligidan so‘ng, mushohada qilinuvchi bo‘lishi kerak; ana shu mushohadalanuvchi – “Men-emas”dir. “Men”ning bu faoliyati ongsiz ravishda sodir bo‘ladi. Fixte fikricha, mushohada taassurot natijasida sodir bo‘ladi. Idrok “ruhning qobiliyatidir”. Taassurot natijasida uyg‘ongan narsa “saqlanadi”, “mustahkamlanadi” – bu idrok faoliyati natijasida yuz beradi.

Fixte: Mutlaq va insoniy ong*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik.
–Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 257.

1775 Fridrix Vilgelm Iosif Shelling 1854

Fridrix Vilgelm Iosif Shelling Leonberg shahrida, pastor oilasida tug'ildi. 15 yoshida seminariyani tugatdi. 1790 yilda Tyubengen ilohiyot instituti talabasi bo'ladi; Fransuz inqilobi ta'sirida hurfikrlik bilan qmziqadi. 1791 yilda Kantning "Sof aql tanqidi"ni o'qib chiqadi. 1794 yilda Fixtning "fan ta'limoti" bilan tanishadi. 1794 yilda "Umuman falsafaning qandaydir shakli haqida" nomli birinchi asarini yozadi. 1795 yilda "Men falsafaning tamoyili haqida"; Fixte Shellingni bu asarini maqtaydi. 1795 yilda "Dogmatizm va tanqidiylik haqida falsafiy maktublar" asarida Shelling Fixte falsafasidan uzoqlashadi. Tyubengen institutini tugatib Shelling pastorlik lavozimidan voz kechib, uy o'qituvchisi bo'lib ishlaydi. (Leybsigda oqsuyaklar oilasida); bo'sh vaqtlarida falsafa, matematika, fizika, meditsina bilan shug'ullanadi. 1797 yilda "Tabiat falsafasi g'oyalari" asarini Yozadi. O'zining original falsafiy konsepsiyasini yaratadi. Bu asarini nashr qilinishi 1798 yilda Gete Yordamida sodir bo'ladi, uning Yordamida Yena universitetining professori bo'lib ishga kiradi. 1799 yilda Fixteni bu universitetdan ketishi Shellingni etakchi faylasuf bo'lishiga olib keldi.

Shelling: rivojlanishning asosiy davrlari*

<i>Davr nomi</i>	<i>Xronologik chegaralari</i>	<i>Asosiy ishlari</i>
“Fixtecha”	1795-1796 yillar	Falsafaning imkoniy shakli haqida (1794) “Men” falsafaning tamoyili sifatida (1795) Aqidaviylik va tanqidiylik haqida falsafiy maktublar (1795)
Naturfalsafa	1797-1799 yillar	Tabiat falsafasi haqida g‘oyalar (1797) Olamiy jon haqida (1798) Tabiat falsafiy tizimiga birlamchi chizgilar (1799)
Transsendental idealizm	1800-1801 yillar	Transsendental idealizm tizimi (1800)
Ayniyat falsafasi	1801-1804 yillar	Mening falsafiy tizimimning bayoni (1801) Bruno yoxud narsalarning ilohiy va tabiiy ibtidosi (1802) San‘at falsafasi (1802) Qomusiy fanlarning eng umumiy metodologiyasi (1803) Akademik ta‘limotning metodi haqida ma‘ruzalar (1803) Falsafa va din (1804)
Erkinlik falsafasi	1805-1813 yillar	Inson erkinligi mohiyatini falsafiy tadqiqi (1809) Shututgardagi muloqatlar (1804)
Vahelik falsafasi	1814-1854 yillar	Afsona falsafasiga kirish Afsona falsafasi Vahelik falsafasi (bu ishlarining hammasi o‘limidan so‘ng chop etilgan)

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G‘arb falsafasi tarixi.
Darslik. –Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 262.

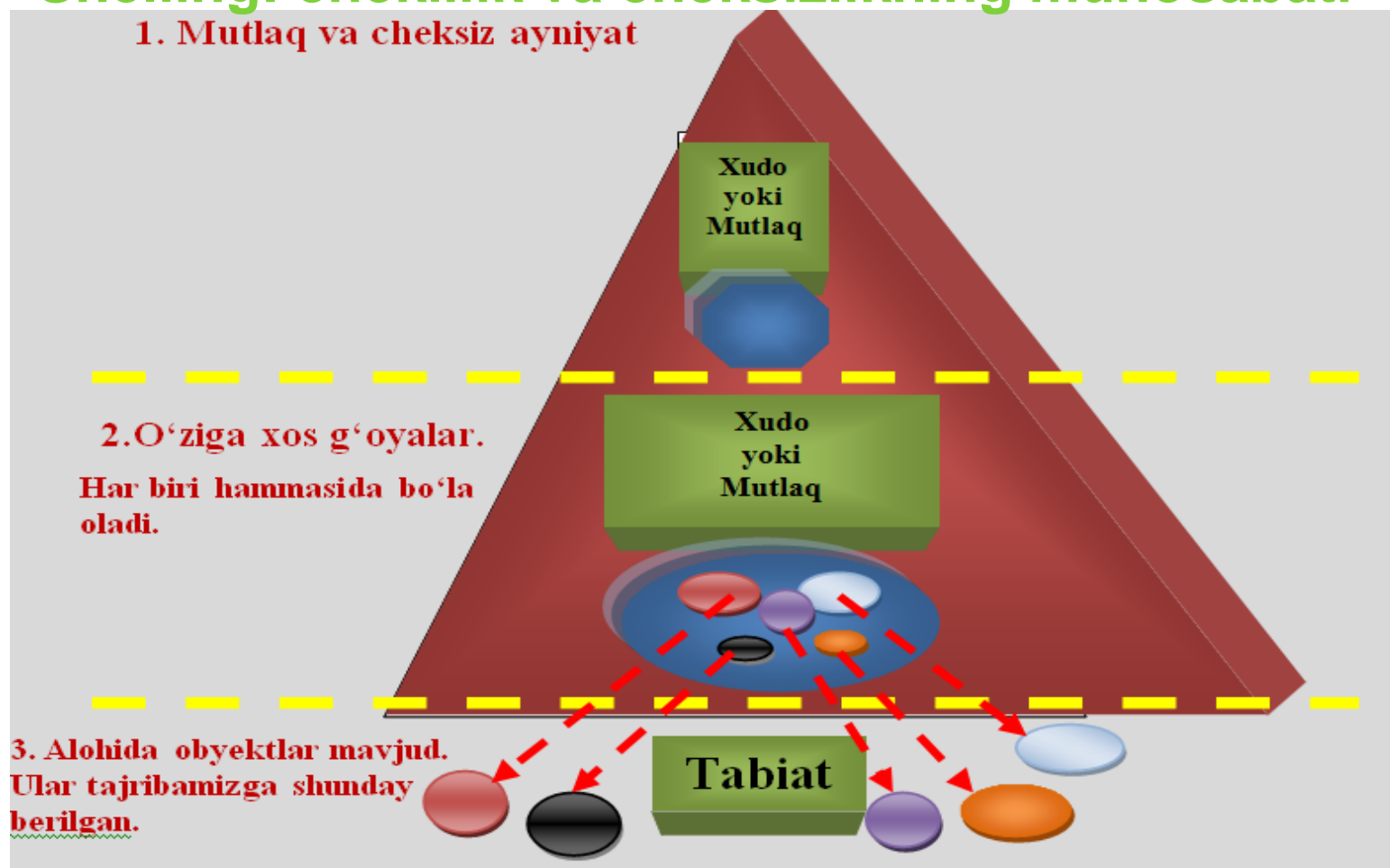
1775 Fridrix Vilgelm Iosif Shelling 1854

Shelling – fixtecha “fan ta’limoti” –
“naturfalsafa” – “transsendental idealizm” –
“ayniyat falsafasi” - “vahelar falsafasi” –
falsafasining konsepsiyasidir. Shelling
naturfalsafasi va transsendental idealizmi va
ayniyat falsafasi chuqurroq mazmunga
egaligini, u “salbiy falsafa” deb ataydi, chunki
ular aqlga tayangan; dialektik muammolar koni
va dialektik yechim topgan.

Shelling: cheklilik va cheksizlikning munosabati*

1. Mutlaq va cheksiz ayniyat

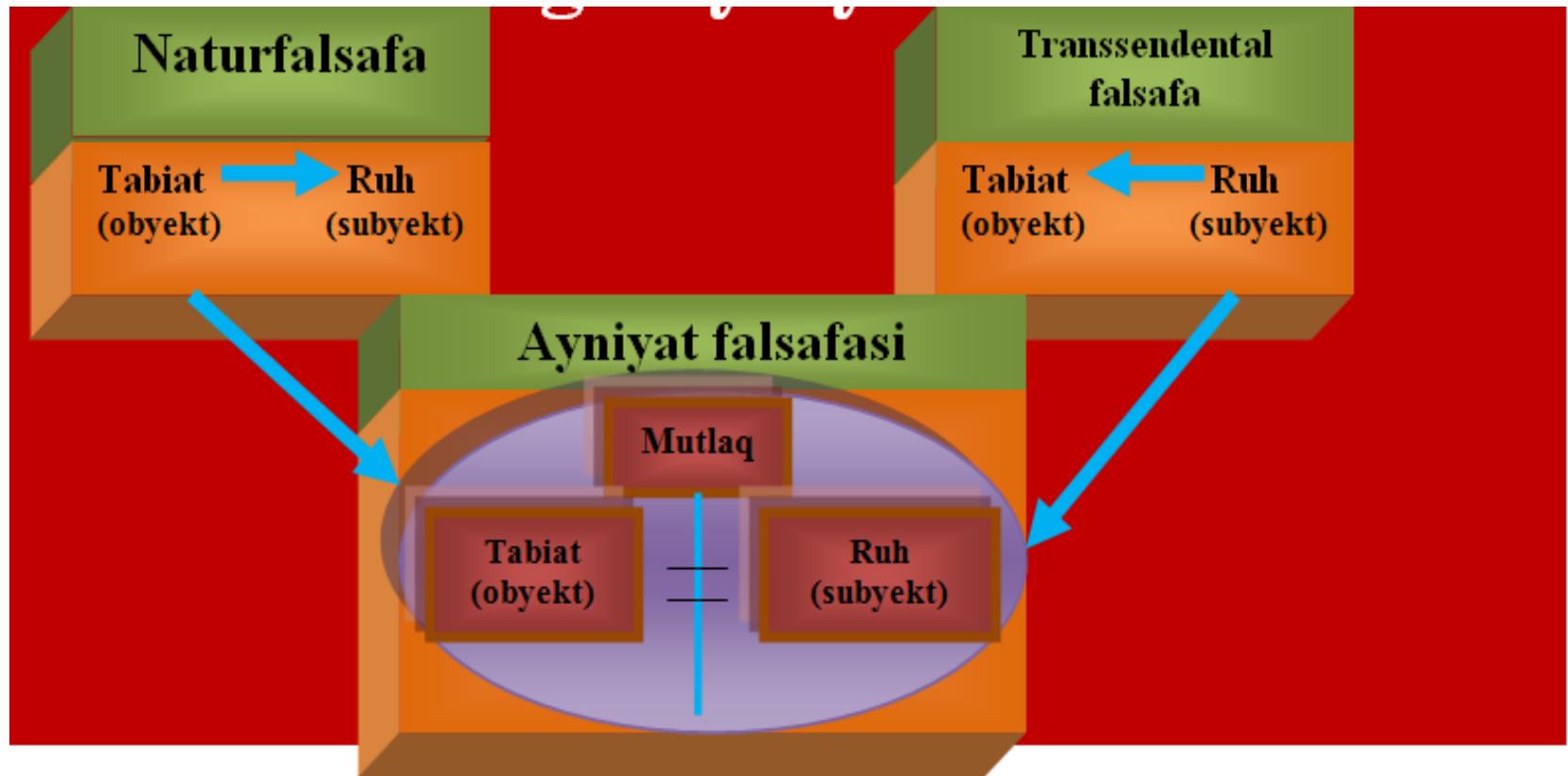
*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik.
–Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 263.

1775 Fridrix Vilgelm Iosif Shelling 1854

Shelling “tabiat idealizmi”da uni tuzilishini moddiy aniqlovchisi ahamiyatga egadir. Dekart kabi materiya mohiyati uni ko‘lamliligidadir, u 3 o‘lchovga ega. Bu o‘lchovlar: magnitizm, elektrligi va kimyoviyliigi;

Shelling: Ayniyat falsafasi*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 261.

1775

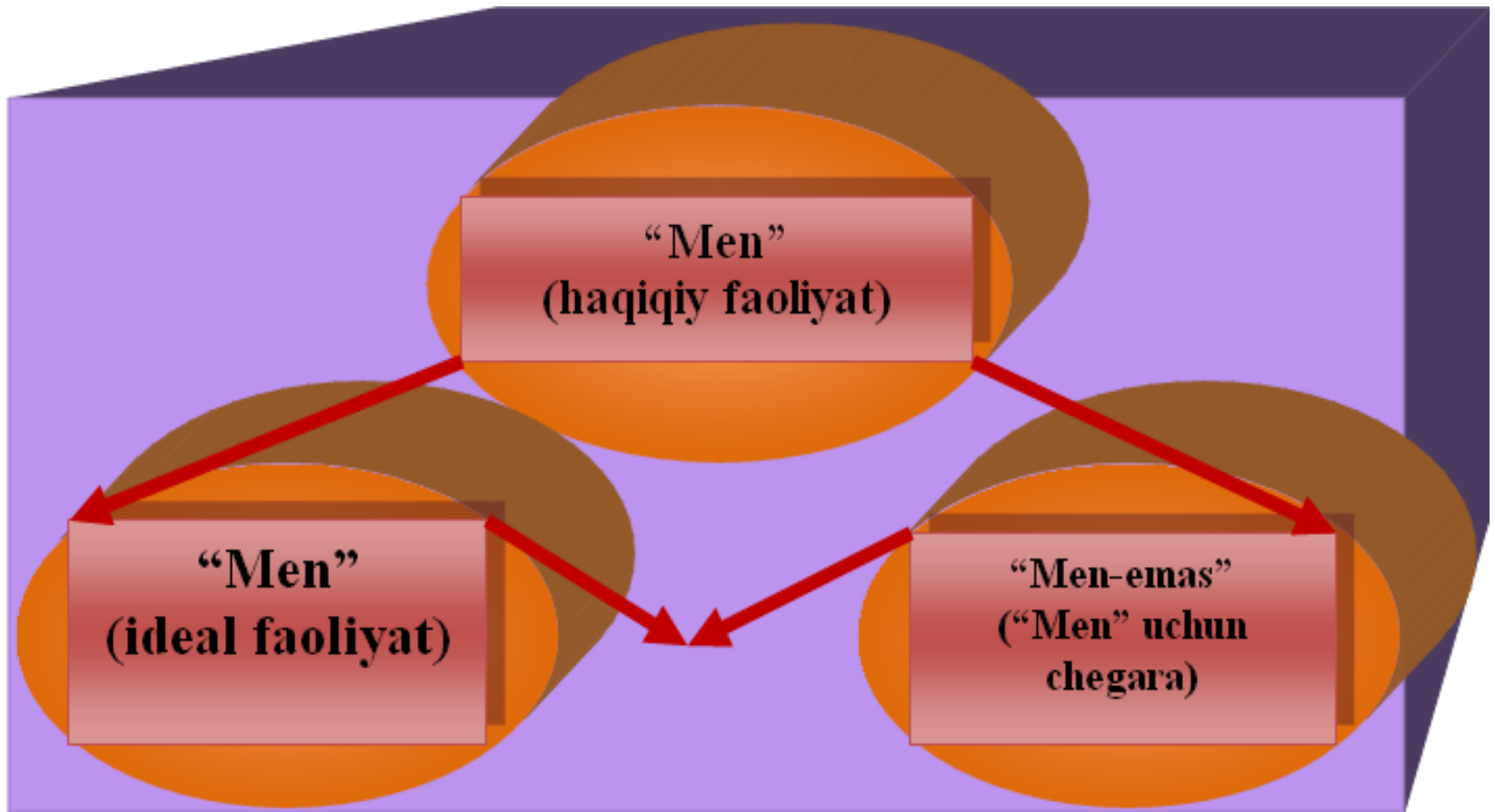
Fridrix Vilgelm Iosif Shelling

1854

Shellingda o‘z-o‘zini biluvchi “Men” – Leybnits monadologiyasi bilan qo‘shiladi. Obyektivlik subyektivlikda faoliyat orqali namoyon bo‘ladi. O‘z-o‘zini bilish jarayonida “Men” – o‘z-o‘zi uchun obyektga aylanadi. Falsafa – bu o‘z-o‘zini bilish tarixidir. Ular turli davrdan o‘tadi. Shelling 3 davrni ko‘rsatadi: 1) birinchi hissiyotdan yaratuvchi idrokkacha; 2) yaratuvchi idrokdan to in‘ikosgacha aks ta‘sirgacha; 3) in‘ikosdan mutlaq irodaning aktigacha, harakatigacha.

Shelling: Transsendental idealizm*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 261.

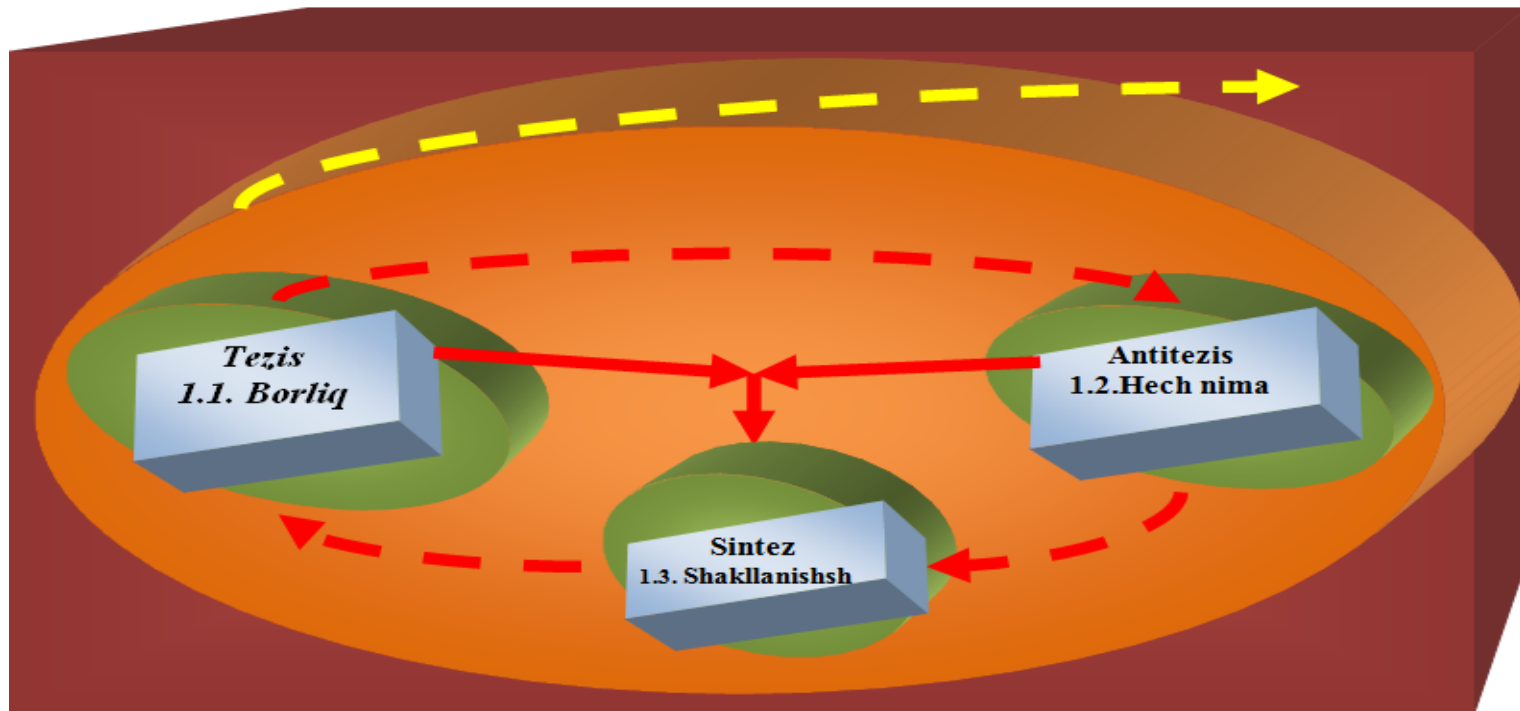
1775 Fridrix Vilgelm Iosif Shelling 1854

San'at oqillik va oqilsizlikning mutlaqo aynanligini ifodalaydi. Shellingning ta'kidlashicha, badiiylikning dahosi o'z asarini nafaqat o'zining akliy fikri bilan, balki, birinchi navbatda, aqlsizlik ilhomi bilan amalga oshiradi va pirovard oqibatda uni cheksiz Mutlaq bilan bog'laydi. Estetiklashgan shaklda Shelling falsafiy ratsionalizmdan irratsional dunyoqarashga yuz o'girdi.

Gegel: Uchliklar*

- Birinchi uchlik (I) **E**
- 1. Borliq
 - 2. Hech nima
 - 3. Shakllanish

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 268.

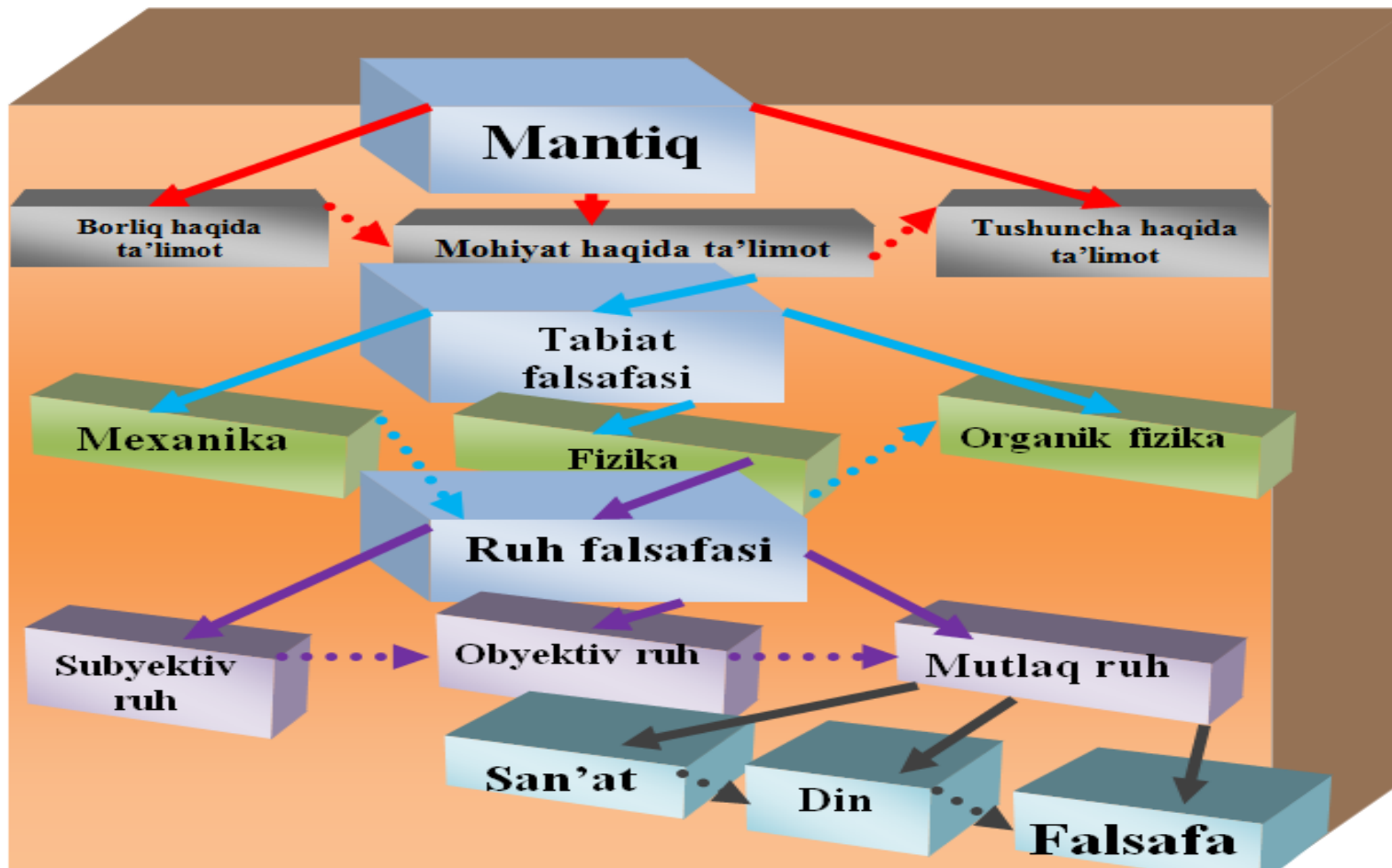
1770 Georg Vilgelm Fridrix Gegel 1831

Gegel Shtutgart shahrida tugʻilgan, otasi hisobchi kotib boʻlgan; oliy tabaqaga kirgan. Gimnaziya aʻlochi boʻlib, qadimgi adabiyotga qiziqqan; pastor lavozimiga tayyorlashadi. 1788-1793 yillarda Tyubengan ilohiyot institutida oʻqiydi. “Axloq masʻuliyat chegaralari” nomli magistr dissertatsiyasini yoqlaydi; yaxshi oʻzlashtirganligi uchun Gegel ilohiyot nomzodi darajasi beriladi. Fransuz inqilobi Gegelga katta taʻsir koʻrsatdi. Russo taʻlimotini yoqtiradi.

Gegel ham pastor lavozimidan voz kechib uy oʻqituvchisi boʻlib ishlaydi – 1793-1796 yillarda Bernda. 1797-1800 yillarda Frankfurt Maynda. Otasining oʻlimidan soʻng oʻz merosini olib, falsafiy faoliyat bilan Shugʻullanadi; 1801 yilda Yenaga keladi; 2 ta dissertatsiya Yoqlab privat-dotsent lavozimida ishlaydi. Birinchi yirik asari “Shelling va Fixte falsafiy sistemalarining farqi” (1801) – Fixteni tanqid qiladi; 1802 yilda bir qancha maqolalar yozadi. Shelling bilan birgalikda “Falsafiy tanqidiy jurnal”ga muharrirlik qiladi. 1802-1807 yilda Shellingchi deb bilishadi; aslida esa bunday emas. Yena universitetida mantiq, metafizika, ruh falsafasi, tabiat falsafasi, tabiiy huquq, falsafa tarixidan dars beradi. Oʻzining falsafiy sistemasini shakllantiradi. 1801-1807 yillarda “Ruh fenomenologiya”sini yozadi.

Gegelning falsafiy tizimi*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 265.

1770 Georg Vilgelm Fridrix Gegel 1831

Gegel obyektiv idealizm sistemasini ishlab chiqdi.

Reallik yoki borliq – mutlaq ideal borliqdir.

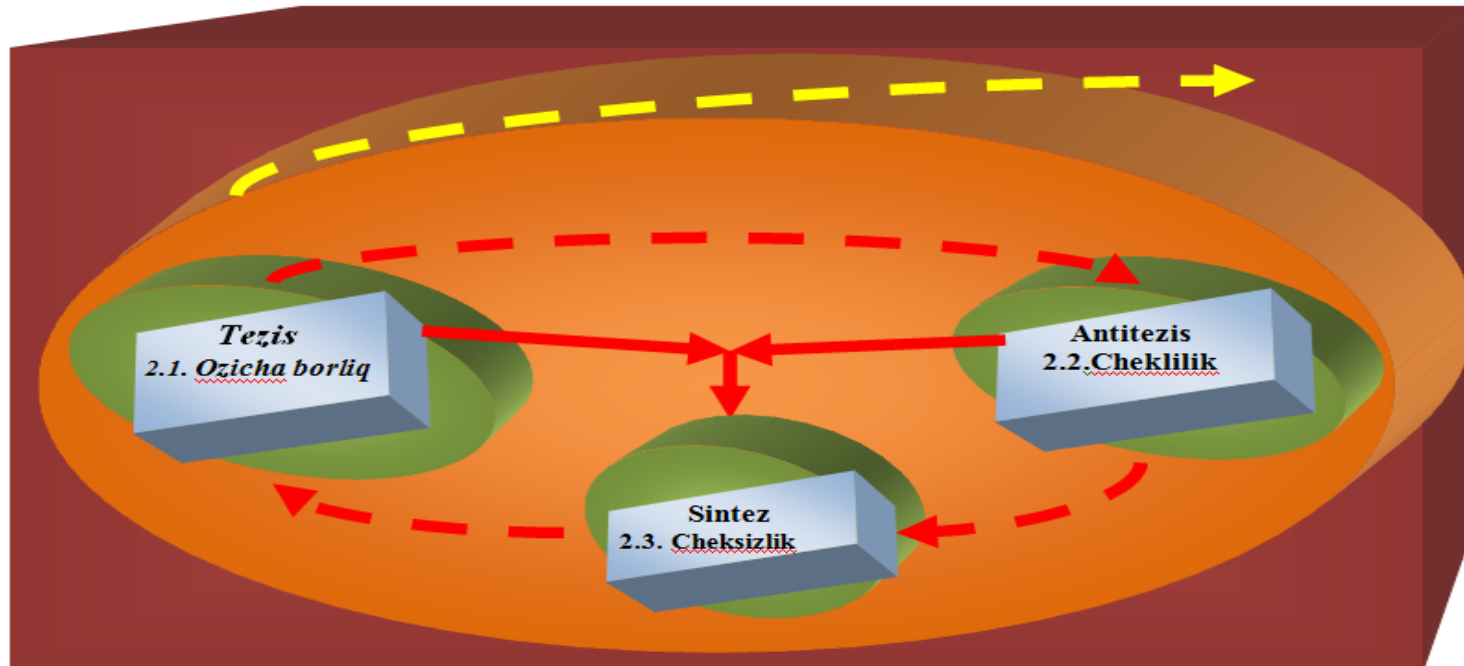
Dunyoviy aql, Logos, Ruh, Ong, Subyekt – bu mutlaqlikdir.

Mutlaqlikning asosiy xususiyati – ijodiy faolligi, rivojlanish, namoyon bo‘lishdir.

O‘z taraqqiyotida turli bosqichlardan o‘tadi, turli shakllarda namoyon bo‘ladi, ochiladi – o‘z-o‘zini bilishga intiladi.

Gegel: Uchliklar*

Ikkinchi uchlik (II) $\left\{ \begin{array}{l} 2.1. \text{ O'zicha borliq} \\ 2.2. \text{ Cheklilik} \\ 2.3. \text{ Cheksizlik} \end{array} \right.$

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 269.

1770 Georg Vilgelm Fridrix Gegel **1831**

“Hamma haqiqat aqlga
monand, aqlga
muvofiq narsa
haqiqatdir!!!”

Gegel: dunyoviy tarix, san'at, din va falsafaning rivojlanish davrlari*

<i>Dunyoviy tarix</i>	<i>San'at tarixi</i>	<i>Din tarixi</i>	<i>Falsafa tarixi</i>
Sharq jamiyati	Sharq san'ati	Sharq dini	Antik yunon falsafasi
Yunon-rim jamiyati	Klassik san'at	Yunon dini	O'rta asr xristianlik falsafasi
German-xristian jamiyati	Romantik san'at	Xristianlik dini	Zamonaviy nemis falsafasi

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 270.

1770 Georg Vilgelm Fridrix Gegel 1831

Dunyoviy insoniyat tarixining harakati erkinlik va aqlga muvofiqlikni ortishi bilan bogʻlanadi;

Tarix uch davrni bosib oʻtadi:

- 1) sharqiy jamiyat (hamma quldir);
- 2) yunon-rim dunyosi (alohida individlar) erkinlikka ega;
- 3) nemis-xristian dunyosi (hamma erkin).

Tarixda erkinlik sifatida namoyon boʻlgan mutlaq gʻoya mutlaq ruh bosqichida oʻz-oʻziga qaytadi, oʻz-oʻzini biladi, keyingi bosqichga oʻtadi;

Gegel: mutlaqlikning rivojlanish davrlari va falsafa tuzilmasi*

<i>Rivojlanish davrlari</i>	<i>Xususiyatlari</i>	<i>Falsafaning qismi</i>
Mutlaq g'oya	“O‘zidagi borliq”	Mantiq
Tabiat	Noborliq yoxud “Boshqa uchun borliq”	Tabiat falsafasi
Ruh	“Borliq o‘zida va o‘zi uchun borliq”	Ruh falsafasi

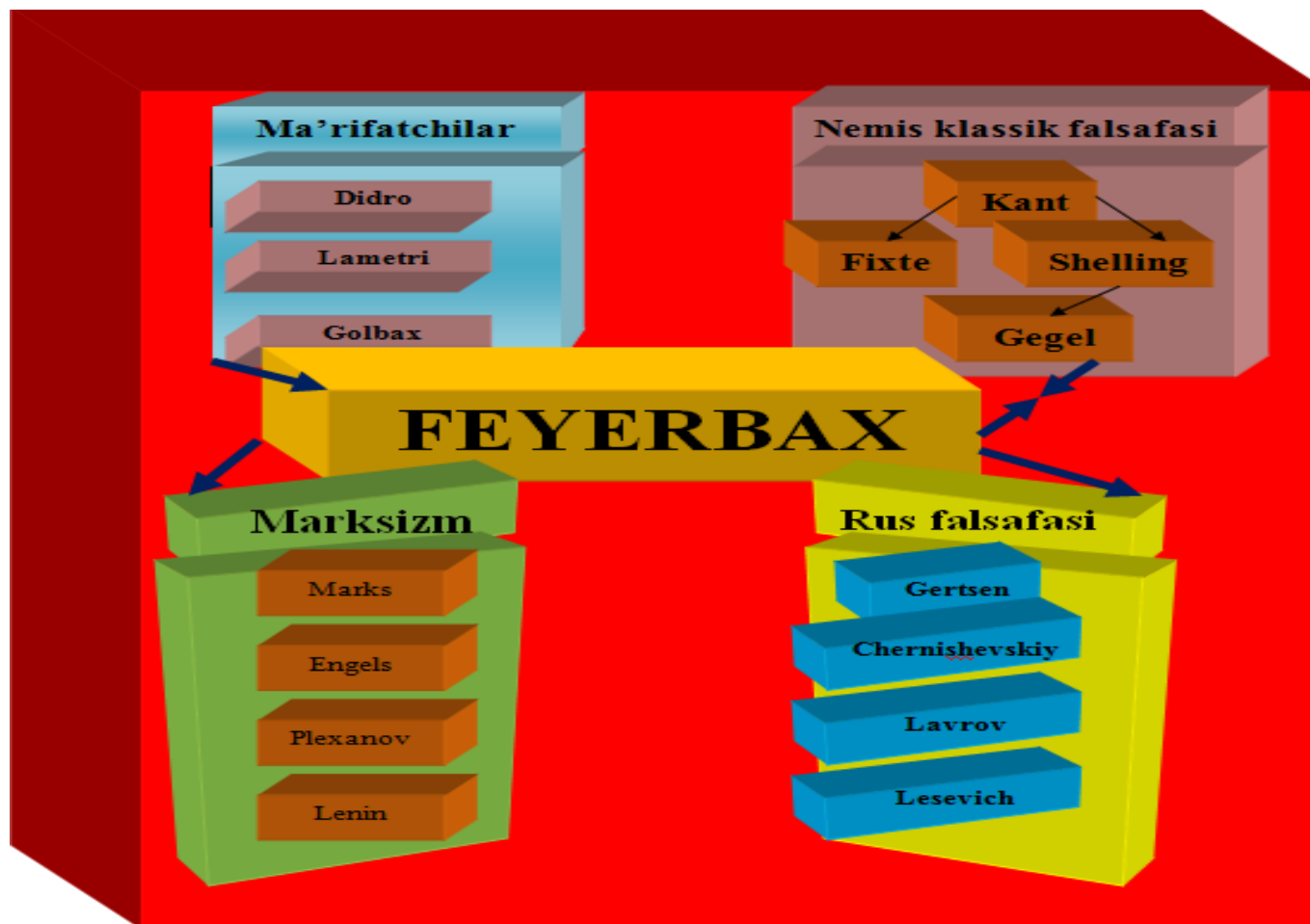
*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 265.

1804 Lyudvig Andreas Feyerbax 1872

Lyudvig Andreas Feyerbax Bovariyaning Landsgut shahrida huquqshunos oilasida tugʻiladi. Otasi Anselm Feyerbax. 1823 yilda gimnaziyani tugatgach Geydelberg universitetining ilohiyot fakultetiga kiradi. Gegelchi Karl Daub maʼruzlaridan keyin unda falsafaga qiziqish uygʻonadi; oʻqishning 2-yilida Berlin universitetiga oʻtadi. U yerda 2 yil davomida Gegelning butun kurs maʼruzalarini tinglaydi; natijada aytadiki “Gegel mening 2-otam. Berlin boʻlsa, mening ruhiy vatanim”. 1825 yilda akasi “ilohiyotni falsafaga almashtirganligi” toʻgʻrisida xat yozadi; “menga eʼtiqod emas, tafakkur kerak deydi”; Arastu, Spinoza, Kant va Gegelni oʻzini doʻstlari deb ataydi. Feyerbax dastlab birinchi fikri – xudo degan edi. Keyin ikkinchisi – tafakkur deydi. Uchinchisi esa, tabiat bilan uygʻunlik haqida gapiradi. Feyerbax 1839 yilgacha gegelchi boʻlib qoladi. Feyerbax Gegel falsafasi bilan shugʻullanib undan “materialistik mazmun”ni topishga harakat qildi. Ilohiyotga nisbatan noroziligi Feyerbaxni Gegelga nisbatan norozilikka olib keldi. Feyerbax Gegelni fikr dunyosini oʻtgan dunyo deb atadi. Feyerbaxning Gegendan ajralishi 10 yilcha davom etdi. Feyerbaxning dissertatsiyasi 1828 yilda “yagona, universal, abadiy tafakkur haqida” deb nomlanadi. Tafakkurni antropologizatsiya qiladi. “Aql – bu insonlar insoniyligidir, ularning turidir...”. Feyerbax dissertatsiyasini taqriz uchun Gegelga yuboradi. Gegel uzoq vaqt taqriz bermaydi, shuning uchun Feyerbax ishini Berlinda emas, balki Erlangen universitetida himoya qilishga majbur boʻladi.

Feyerbax falsafasining manbalari va ta'siri*

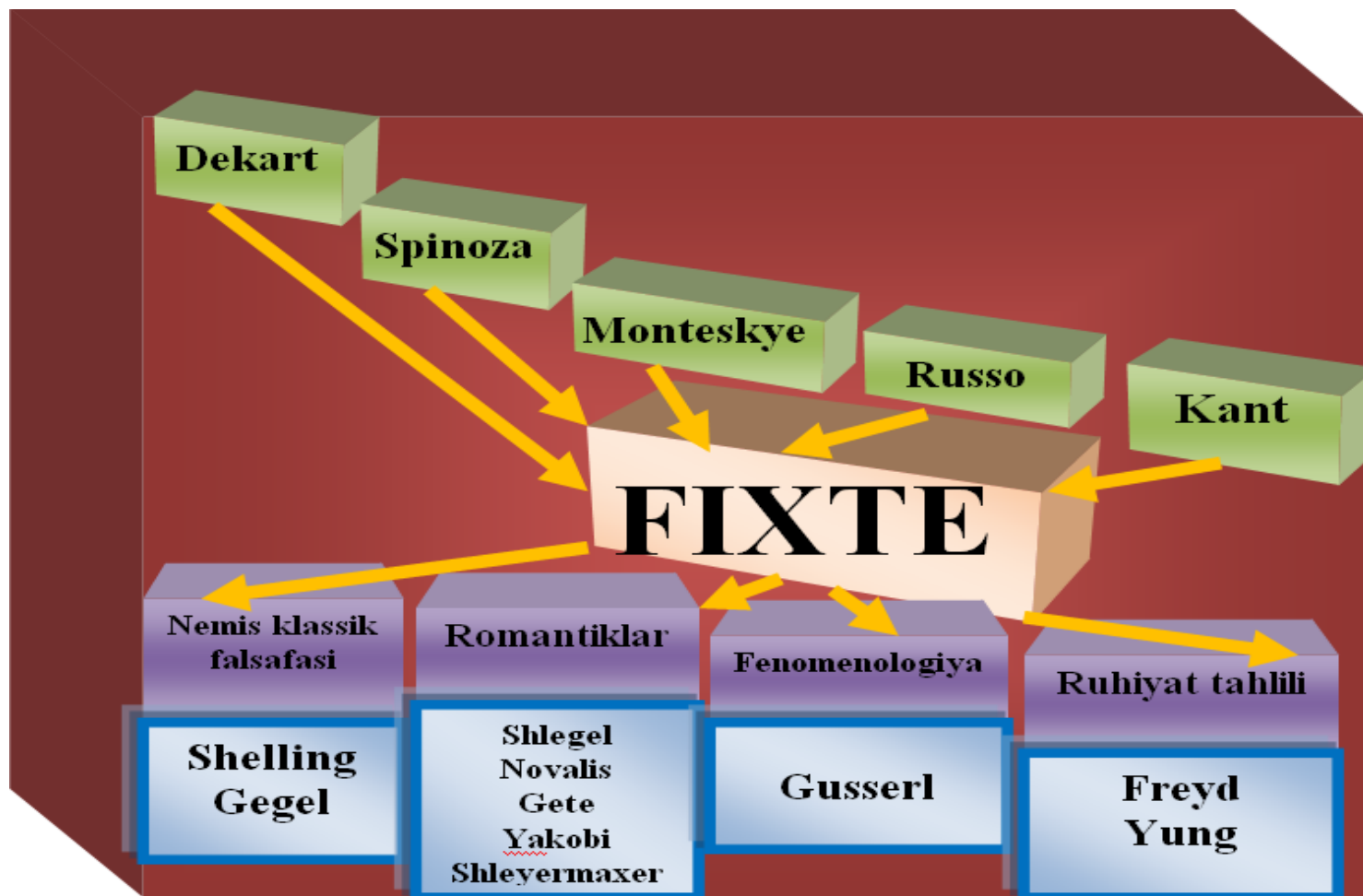
*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 272.

1804 Lyudvig Andreas Feyerbax 1872

Muhabbat ong va tabiatning universal qonuniga aylanishiga faylasuf umidvor edi. Chunki nafrat — bu hamma narsani buzuvchi va parchalovchi quroldir. Muhabbat esa yaratilish qurolidir. U ijtimoiy hayotning muhim tamoyiliga aylanishi kerak. Muhabbat barcha ijtimoiy aloqalarga butunlay singib ketishi kerak, ya'ni bolalar va ota-onalar, erkak va ayol, ijtimoiy guruhlarini bog'lovchi muhim ijtimoiy vositaga aylanmog'i lozim. Muhabbat, ayniqsa, ayollarga nisbatan alohida ahamiyatga ega. Ayolni sevmagan inson, umuman, insonni sevmaydi, deydi, faylasuf. Faylasufning muhabbat haqidagi fikri o'zining soddadilligi va hayoliyligiga qaramay, o'zida insonparvarlik g'oyasini shakllantirishga asos yaratadi. Unda «inson inson uchun» tamoyili barcha insoniyatning birligi va hamkorligi g'oyasini ifodalaydi.

Fixte falsafasining manbalari va ta'sir doirasi*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 256.

1804 Lyudvig Andreas Feyerbax 1872

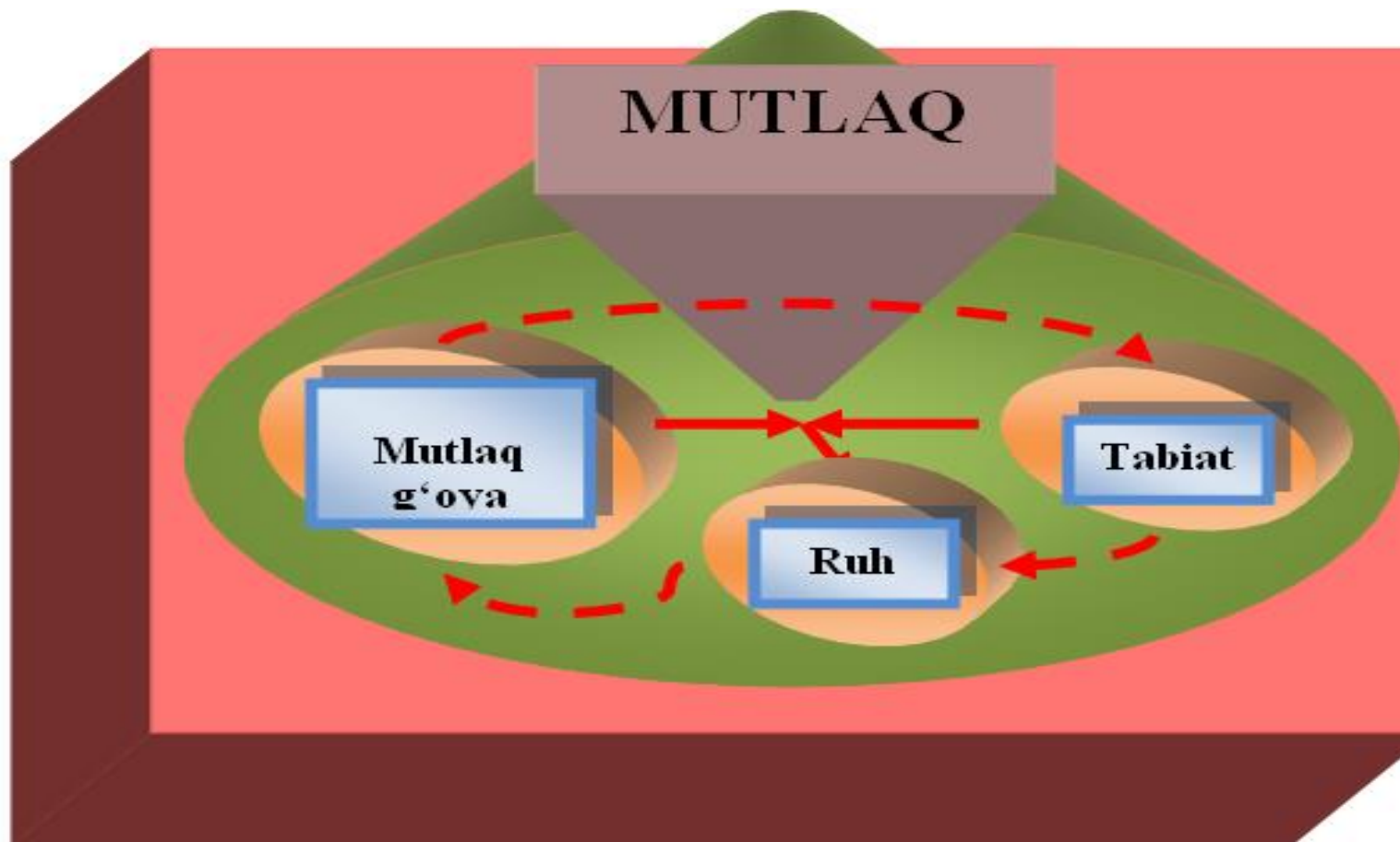
XIX asr nemis falsafasi falsafiy fikrlarning rivojlanishida muhim rol o'ynadi, deyishga haqlimiz. Birinchidan, unda dialektika taraqqiyot nazariyasi va falsafiy tafakkur uslubi sifatida ishlab chiqildi. Ikkinchidan, ruhiy jarayonlar turli jamiyat hayotida va umuman tarixiy jarayonda faol omil ekanligi falsafiy konsepsiya darajasida shakllandi. Uchinchidan, insonning bilish jarayonida, ijtimoiy subyekt ekanligi haqida yangi ta'limot yuzaga keldi. Davrlar holati, insonlar o'rtasidagi munosabatlarnint o'zgarishi bir butun va qonuniy jarayon sifatida namoyon bo'ldi. Nemis falsafasi o'z davriga nisbatan olamni chuqur va har tomonlama tushuntira oldi. Feyerbax qarashlari nemis klassik falsafasida naturfalsafiy g'oyalarni tarqatishga, falsafiy fikrni yangi sifat bosqichiga ko'tarishga xizmat qildi.

Shelling falsafasining ildizlari va ta'siri*

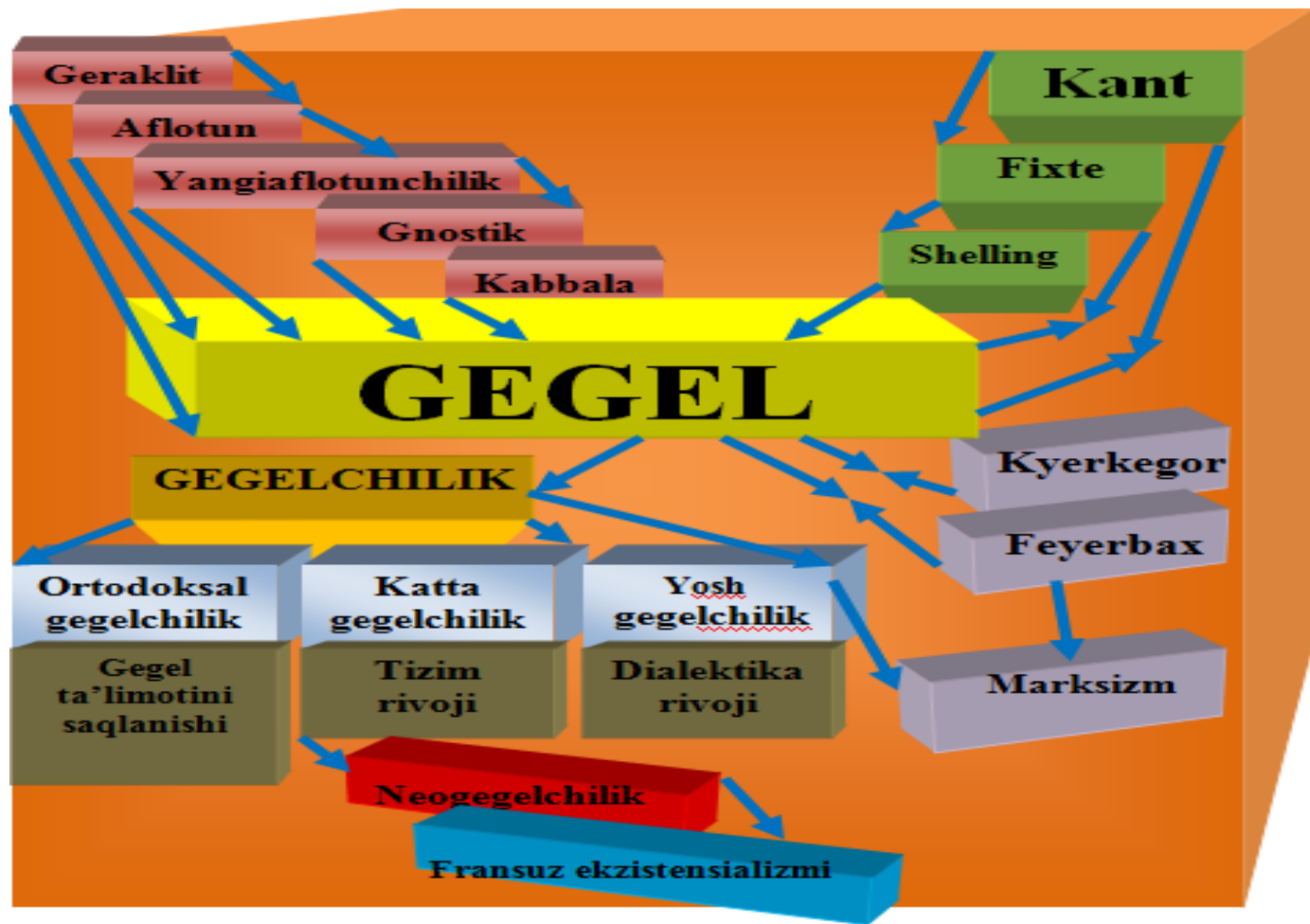
*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 260.

Gegel: Mutlaqning rivojlanish davrlari*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 266.

Gegel falsafasining manbalari va ta'siri*

*Pulatova D., Ruzmatova G.M. G'arb falsafasi tarixi. Darslik. – Toshkent: EFFECT-D, 2021. – 496 b. – B. 264.

Adabiyotlar:

- Йўлдошев С., Усмонов М., Каримов Р., Қобулниёзова Г., Рузматова Г. Янги ва энг янги давр Ғарбий Европа фалсафаси.. Ўқув қўлланма. –Тошкент: Шарқ, 2002.
- Пўлатова Д., Рузматова Г. Ғарб фалсафаси. Ўқув қўлланма. –Тошкент: PREMIER-PRINT, 2011.
- Скирбекк Г., Гилье Н. Фалсафа тарихи. – Тошкент: Шарқ, 2002.

E'TIBORINGIZ UCHUN
RAXMAT!!!